

NEZAMĚSTNANÁ ŽENA A NEZAMĚSTNANÝ MUŽ

UNEMPLOYED WOMEN AND UNEMPLOYED MEN

Petr SAFOREK

Katedra Psychologie a Sociální práce,
 Filozofická fakulta Ostravské univerzity
 Reální 5, 701 03 Ostrava, ČR
 petr.saforek@osu.cz

Studie vznikla jako součást výzkumu s názvem „Psychologické aspekty zvládání zátěže mužů a žen“ podporovaného GAČR 406/09/0796.

This study was produced as part of the research project GAČR 406/09/0796 ‘Psychological aspects of coping with stress in men and women’ supported by the Czech Science Foundation.

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou nezaměstnanosti v jevové i pojmové rovině, v rámci vztahového řetězce „chleba↔práce↔zaměstnání“. Obsahuje elementární přehled přístupů a prací zabývajících se fenoménem nezaměstnanosti v uplynulých dvaceti letech, v České republice. Popisuje historické i současné rozdíly v postavení mužů a žen na trhu práce a jeho funkci v rámci sociálních (genderových) rolí. Na tomto základě stanovuje *hypotézu*, že ztráta zaměstnání-nezaměstnanost je pro muže větší zátěží než pro ženy. Cílem studie je připravit konceptuální rámec pro empirický výzkum, zaměřený na ověření této hypotézy.

Klíčová slova: muž, nezaměstnanost, práce, zaměstnání, zátěž, ztráta, žena

Abstract

This paper deals with issues of unemployment on the phenomenological and conceptual levels, in terms of the chain of relations ‘bread – work – employment’. It includes an elementary survey of approaches and works dealing with the phenomenon of unemployment in the last twenty years in the Czech Republic. The paper describes historical and current data, the differences in the position of men and women on the labour market, and the function of this position in terms of social (gender) roles. On this basis the paper establishes the hypothesis that job loss and unemployment cause greater stress to men than to women. The purpose of the study is to prepare a conceptual framework for empirical research which will verify this hypothesis.

Key words: men, unemployment, job, employment, stress, loss, women

Motto:

„nemít chleba, nemít práci,

živořit jak darebáci“

(Voskovec, Werich. *Kat a blázen*)

ÚVOD

Nezaměstnanost – sezónní, frikční, strukturální, cyklická, dlouhodobá, skrytá, etc. Strašák občanů i politiků, ekonomický nástroj, sociální fenomén. Mnohá adjektiva lze nalézt ve

spojení s tímto slovem. Slovník spisovné češtiny (2003) vymezuje výraz **nezaměstnan** | *ý kt. je bez zaměstnání, bez práce, nemůže ji získat*. Český právní řád nezná pojem **nezaměstnaný**. Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, v § 24, používá eufemismus „uchazeč o zaměstnání“; pojem **nezaměstnanost** prvně uvádí až v § 48 a vymezuje jej implicitně: „Uchazeč o zaměstnání, ..., má nárok na podporu v nezaměstnanosti...“. Kotýnková a Němec (2003, s. 121) píší: „Za nezaměstnaného se považuje osoba, která se uchází o zaměstnání.“

PRÁCE A NEZAMĚSTNANOST

Nezaměstnanost je primárně sociálně-historický fenomén, bezprostředně svázaný se vznikem tzv. „moderní – industriální společnosti“ a jedné z jejích ekonomických forem – kapitalismu², ve které je považována za systémový prvek. Na jedné straně jsme tedy všichni „svobodní občané“. Na straně druhé, nevlastníme-li výrobní prostředky, úplněji – nepodnikáme-li sami, jsme nuceni stát se „zaměstnancem“, stát se závislými, prodávat svou pracovní sílu na trhu práce. A jedině prodejem pracovní síly jsme schopni (legálně) získat prostředky k životu – „získat chleba“. V hodnocení toho co je v pro tuto (kapitalistickou) společnost určující charakteristikou – zda občanská svoboda, nebo zaměstnanecká (konzumentská) závislost a z ní plynoucí nerovnost (či přímo vykořisťování) – se vede pře od jejího vzniku (viz Engels, 1950; Fischer, 2005; Fromm, 1992, 2001; Hayek, 1994, 1995; Marx, 1956; Mises, 1994, 2006).

Vazba mezi „chlebem a prací“ existovala i v „tradičních společnostech“ (především judaisticko-křesťanských):

- „V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátiš.“ (Bible, Genesis 3:19)
- „Když jsme u vás byli, přikazovali jsme vám: Kdo nechce pracovat, ať nejí!“ (Bible, 2. list Tesalonickým 3:10)

Nevlastníci výrobních prostředků (otrok, plebs, poddaný etc.) v těchto společnostech mohli být bez chleba i bez práce, ale nemohli být „nezaměstnaní“.

Bezprostřední spojení práce se zaměstnáním a tudíž i chlebem tedy je až záležitostí moderní – industriální společnosti (států). Vazba „chleba↔práce↔zaměstnání“ byla pro převažující část obyvatelstva těchto společností (států) určující vazbou jejich existence. Její narušení, ztráta zaměstnání, mělo fatální následky. Výrazně se tato skutečnost projevila v době velké hospodářské krize v létech 1929–33. Reakcí na ni byla nejen píseň, jejíž úryvek je mottem, ale zapojení státu do vazby „chleba↔práce↔zaměstnání“. V teoretické rovině jde Keynesovu „The General Theory of Employment Interest and Money“, z roku 1936 (Keynes, 1963). V praktické rovině Rooseveltův New Deal, v oblasti legislativy např. zákon o nezaměstnanosti přijatý ve Velké Británii v roce 1934 (cit. dle Musil, 1996, s. 149). Tyto tendence pokračovaly v průběhu druhé světové války (Beveridge ve Velké Británii) i po jejím skončení (Erhard v NSR) a jejich finálním produktem byl vznik tzv. sociálního státu (welfare state, sozialstaat). Vazba „chleba↔práce↔zaměstnání“ je rozvolněna, či přímo zrušena. Míží fatální ztráty zaměstnání; chleba lze mít i bez zaměstnání, tedy bez práce³.

Vzniká však jiný problém. Moderní společnost přidala k zaměstnání další význam – statusový. Postavení člověka ve společnosti již není primárně dáno rodem, ale tím co dělá. Původní vazba je tak rozšířena: „chleba↔práce↔zaměstnání→status“⁴. „Význam, jakého v industriální společnosti nabyla práce, nemá v dějinách obdoby. V městských státech antického Řecka byla práce nutná pro zajištění života, ..., přikázána otrokům. Svobodní

² Druhá forma – industriální společnosti – „socialismus“ (viz. Aron 1962, Giddens 1998), která nezaměstnanost považovala za zlo, zanikla.

³ I tento čin však má své nezamýšlené (negativní) důsledky. Viz např. Murray 1998.

⁴ Jednosměrnost šipky není překlep.

občané se věnovali politické činnosti a kulturní tvorbě⁵ ... Význam, jakého výtěžná činnost nabyla pro život lidí v industriálním světě, nevystupuje snad nikde tak zřetelně jako v situaci, kdy se dva neznámí lidé setkají a jeden druhému položí otázku: „*Čím jste?*“ ... Když známe povolání svého protějšku, myslíme si, že *ho [ji]* známe. ... Ve společnosti, v níž život závisí na povolání jako na červené niti, obsahuje povolání skutečně některé klíčové informace: příjem, status, jazykové schopnosti, možné zájmy, společenské kontakty atd.⁶ ... Zároveň s povoláním ztrácejí lidé i vnitřní páteř svého života zformovanou v industriální epoše“ (Beck, 2004, s. 221–223). Ztráta zaměstnání tak nepřináší bezprostřední ztrátu chleba (ekonomického kapitálu), ale ztrátu práce a tím i statusu, se všemi konsekvencemi z toho plynoucími.

Ve zkratce nutno uvést ještě jeden atribut, který je práci připisován. Práce je vnímána jako sapienizační činitel (Engels, 1949). Sofistikovanější přístupy hovoří o:

- Všeobecné potřebě práce pro člověka: „Práce je totiž pro člověka důležitou podmínkou jeho důstojné existence, přináší mu nejen materiální užitek, ale současně mu dává pocit seberealizace a společenské užitečnosti. Vřazuje člověka do řádu sociálních vztahů, uspokojuje jeho potřeby ctížádosti, sebeuplatnění a sebeúcty“ (Buchtová, 2000, s. 4).
- Práci jako podílu na boží činnosti: „Hlavní hodnota práce se týká samého člověka, který je jejím původcem a adresátem. Svou prací se člověk podílí na stvořitelském díle. Práce může být výkupná, koná-li se ve spojení s Kristem“ (Katechismus, 1995, 2460)

Od druhé poloviny 20. století se v důsledku vědeckých objevů, zavádění a masové aplikace nových technologií (výrobních prostředků), podoba moderní-industriální společnosti začíná měnit. Zpočátku zvolna, ke konci druhého tisíciletí se zrychlující se dynamikou. Jednou z prvních prací zachycujících a předznamenávajících tyto změny byla Bellova „*The Coming of Post-Industrial Society*“ (Bell, 1974). Počet adjektiv označujících soudobé společnosti – „společnosti pozdní doby“ narůstá. Petrussek (2006) jich uvádí 108⁷. V důsledku změn výrobních prostředků (PC, internet aj.) se mění stávající podoba jak práce, tak zaměstnání. Postupně mizí jednoduchá – „rozdobená“, práce (Friedmann, 1970). Na její místo však nepřichází „volný čas“, který člověk bude věnovat svému „tvořivému a všestrannému rozvoji“ (Dumazedier, 1962; Filipcová, 1967; Fourastié, 1969; Gordon, Klopov, 1975 etc). Na místo „rozdobené práce“ mnohdy nepřichází žádná práce. To pro řadu jejich předchozích vykonavatelů znamená, že jsou vyřazeni nejen z trhu práce, ale i ze společnosti: „Neštěstím marginálních a vyloučených je to, že společnost může docela dobře fungovat i bez nich..., dnešní marginální však nejsou dobří ani k tomu, aby je někdo vykořisťoval“ (Keller, 1995, s. 160).

Výrazným fenoménem charakterizujícím „práci“ ve „společnostech pozdní doby“ je její difúznost – destandardizace, flexibilizace (Beck, 2004, [kap.VI.]; Keller, 2005, 2009, Konopásek, 1998). Práce je vykonávána mimo přesně vymezený čas a prostor. Podle Becka v důsledku toho „...dochází k novému rozštěpení trhu práce na jednotný normální pracovní trh industriální společnosti a pluralizovaný trh neúplných zaměstnání existující v rizikové společnosti...“ (Beck c.d., s. 229).

⁵ Zde se Beck dopouští jistě nepřesnosti. Fischer (1994, s. 25) dokládá, že „Sokratovy Athény“ tvořily „poměrně početné vrstvy drobných i větších řemeslníků...“, tedy svobodní občané vykonávající fyzickou práci.

⁶ Nutno podotknout, že tato určení v druhé formě industriální společnosti – „socialismu“ – měla relativní platnost.

⁷ Ve výčtu můžeme pokračovat. Např. Beckovou (2004) „rizikovou společností, či Castellsovou (2000) „společností sítí“.

Práce je vykonávána nejen mimo přesně vymezený čas a prostor, ale v různé míře i mimo existující legálně-legislativní rámec; práce na černo, stínová ekonomika, „Schwarz systém“ a další. V České republice tyto fenomény nejdrobněji popsal Martin Fassmann (2007). Nejedná se však jen o problém český či postkomunistických zemí, ale celosvětový a dlouhodobý (viz např. Heertje, 1982; Schneider, 2006).

Dalším fenoménem, který charakterizuje práci ve „společnostech pozdní doby“, je oslabení, resp. přímo ztráta „étosu práce“: „Étos práce provázející ... celé duchovní dějiny Evropy, dnes ovšem slábne, a dokonce jakoby zaniká“⁸ (Buchtová 2002, s. 7; dále např. Zahradníček 2009).

Za uplynulé dvacetiletí (od roku 1989) vznikla v České republice řada prací zabývajících se znovuobjeveným fenoménem nezaměstnanosti. Společenská vědci se rozdělili do dvou skupin. První, převážně ekonomové⁹, ale nejen oni, berou nezaměstnanost jako nezbytnou součást ekonomiky moderní-industriální společnosti a hledají její přirozenou míru (Kotýnková, Němec, 2003; Kuchař, 2007; Pošta, 2008). Ostatní, právníky počínaje, přes psychology, sociology a další vyhláší, že každý má právo na práci (viz článek 26 Listiny základních práv a svobod). Zabývali se, a zabývají, především negativními fenomény spojenými s nezaměstnaností.

Problematika nezaměstnanosti se na počátku svého znovuobjevení stala doménou především pracovníků Masarykovy univerzity v Brně (např. Buchtová, 1992, 1994; Mareš, 1994, 1999; Sirovátka 1997). Přičemž, dle mého názoru, docházelo k simplifikaci problému spočívající v tom, že:

- Práce, bez ohledu na její obsah, formu, složitost etc., je považována za základní lidskou potřebu. Výjimkou jsou stati Možného¹⁰ (1991) a Šimka (1995, 1996).
- Zaměstnání je považováno za jedinou formu odměňované realizace práce.

Postupně s tím jak fenomén nezaměstnanosti ztratil punc novosti a pojem „práce“ své ideologické zatížení, jsou při jeho zkoumání uplatňovány (pod vlivem zahraničního písemnictví) sofistikovanější postupy (např. Sirovátka, Mareš, 2006; Katriňák, Mareš, 2006; Křížková, Vohlídalová 2009). Brožová dokonce přichází s názorem, že zaměstnání či nezaměstnání je otázkou volby mezi dvěma rovnocennými hodnotami: „Kolik práce se člověk rozhodne nabízet na trhu práce? Má možnost volby: může *pracovat* a získávat mzdu, za kterou si může kupovat spotřební statky a získávat užítky z jejich spotřeby, anebo *nepracovat*, *mít volný čas* a získávat užitek z volného času“ (Brožová, 2003, s. 17).

ZTRÁTA ZAMĚSTNÁNÍ JAKO ZÁTĚŽ

Ztrátu zaměstnání nelze, jak jsem se snažil dovést výše, ztotožňovat se ztrátou práce. V České republice lze zaměstnání (pracovní poměr) ztratit (ukončit) jen z důvodů taxativně vymezených v §§ 48 až 52 a v § 55 Zákoníku práce. Není výjimečnou situací, kdy zaměstnanec po ztrátě zaměstnání vykonává tutéž práci na témže místě ale už jinou formou, v krajním případě, ale ne výjimečně, i „na černo“.

⁸ Je otázkou, není-li citovaný názor jen myšlenkovým konstruktem, ne-li přímo fikcí, určitého filosofického konceptu. O převažujícím vztahu k (fyzické) práci v antice viz citace Becka. O vztahu k práci v 17. století názor Holanďana Pietera de la Cour (1618-1685): „...lid pracuje jen proto, že je chudý a jen potud, pokud je chudý“ (cit dle Weber 1998, s. 210).

⁹ Dle mého názoru je ekonomie společenskou vědou par excellence; jen mnozí ekonomové to nevědí, a někteří sociologové, a další to odmítají.

¹⁰ Dle mého názoru je ekonomie společenskou vědou par excellence; jen mnozí ekonomové to nevědí, a někteří sociologové, a další to odmítají.

Ve všech případech je však ztráta zaměstnání doprovázena změnou a každá změna stavu, každé narušení ekvilibria, homeostázy, etc. přináší zátěž. Jak konstatuje Paulík (2006, s. 5– 6): „Zátěž je permanentním průvodním jevem lidského života. [...] Z hlediska zvládnání zátěže je důležitá otázka její míry. Vztažnou veličinou při tom může být subjektivní odolnost jako souhrn předpokladů, výkonových dispozic osobnosti či pracovní kapacity organismu“. Paulík dále píše: „Vnitřní, subjektivní stránku odolnosti charakterizuje míra, do níž je člověk schopen žít v souladu se sebou samým, realisticky se hodnotit, akceptovat se a adekvátně svým možnostem i objektivním podmínkám řídit svůj vlastní vývoj, sebeutváření. Adaptovaný jedinec se cítí šťastný, spokojený, v pohodě (well-being), špatně adaptovaný si neví rady, je nespokojený se světem i se sebou samým“ (c. d. , s. 17).

Jakou míru zátěže (stressu) představuje ztráta zaměstnání? V téže době jako píseň Voskovce a Wericha, v období „Velké krize“, byla provedena studie (výzkum), dnes velmi slavná a stále inspirující, bez které se žádná práce zabývající se nezaměstnaností, a tudíž ani tato, neobejde – Marienenthal. Přesně *Die Arbeitslosen von Marienthal* (Jahoda, Lazarsfeld, Zeisel, 1975) prokazující mj, že:

- Na ztrátu zaměstnání reagují různí lidé různě. Autoři identifikovali čtyři typy: nezlomení – 16 %, rezignující – 48 %, zoufalí – 12 %, apatičtí – 25 % (c.d. s. 73).
- Ztráta zaměstnání narušuje řetězec „chleba – práce – zaměstnání“, jinak u mužů a jinak u žen. Ztráta zaměstnání u žen sice vede ke „ztrátě chleba“, nikoliv však ke ztrátě práce, tj smysluplné, na (pro) druhé orientovanou činností. Tato skutečnost ovlivňovala nejen prožívání ztráty zaměstnání, ale, a to především, vnímání a prožívání času.

V roce 1967 američtí psychiatři Thomas Holmes a Richard Rahe, na základě výsledků zkoumání 5000 pacientů, vytvořili „stress scale“, obsahující 43 životních událostí, které v různé intenzitě vytvářejí stresové situace. Každá z položek škály je bodově ohodnocena a dosažení více jak 300 bodů v jednom roce vytváří vysoké riziko somatického onemocnění. Samotná ztráta zaměstnání („dismissal from work“) je ohodnocena 47 body. Se ztrátou zaměstnání se však většinou pojí i další události, které obsahuje H&R stress scale: odchod do (předčasného) důchodu (45 bodů), sexuální potíže¹¹ (39 bodů), změněná finanční situace (38 bodů), nutnost splácet půjčky a hypotéky (30 bodů), samotná (velká) hypotéka (32 bodů), samotná (malá) hypotéka nebo půjčka (17 bodů). Celkem 248 bodů. Vezmeme-li v úvahu, že změna zaměstnání (nástup do nového zaměstnání) je ohodnocena 39 body, což dále může být spojeno se změnou pracovní doby a pracovního výkonu (20 bodů), změnou bydliště (20 bodů) a změnou sociálních aktivit-kontaktů (20 bodů), obsahuje ztráta a znovunalezení zaměstnání 347 bodů. Připočteme-li 65 bodů za případný rozvod dosáhne celkové skóre stressové zátěže potencionálně vznikající při ztrátě a znovunalezení zaměstnání výše 412 bodů. (Vliv nezaměstnanosti na zdraví v ČR – viz např. Boleloucký 2002.)

Špatenková (2004) pojímá „ztrátu“ jako jednu z vnějších příčin krize (druhou vnější příčinou je „volba“). Ve své další publikaci (Špatenková, 2004a, s. 55) píše: „**Ztrátu** můžeme vymezit jako náročnou životní situaci, která je charakterizována dlouhodobým, ale především ireverzibilním (nezvratným) odloučením od signifikantního (významného) objektu nebo funkce. Rozhodující význam pro prožívání události jako životní ztráty má emocionální vazba jedince ke ztracenému objektu – člověku, předmětu nebo činnosti“. Lze ztrátu zaměstnání považovat za takto definovanou ztrátu a tudíž příčinu krize? Je zřejmé, že ztráta zaměstnání může být dlouhodobá, ale, s výjimkou vzniku plné invalidity, už z dikce zákona není ztrátou ireverzibilní.

¹¹ Více se pije a méně souloží – tak se dá s trochou nadsázky popsat současný český nezaměstnaný muž. Finanční krize se tak kromě tenčících účtů mnoha rodin podepisuje i na mužnosti českých chlapů. (http://www.blesk.cz/clanek/112038/ztrata_zamestnani_zabijak_sexualniho_zivota.html)

MUŽ NA TRHU PRÁCE – (NE)ZAMĚŠTNANÝ MUŽ

Zaměstnání, jako uplatnění pracovní síly na trhu práce, bylo a pro většinu mužů stále je, jen jinou, dobově podmíněnou, formou realizace téže funkce – funkce ekonomické (výrobní). Její význam je (byl) zvýrazněn v okamžiku, kdy muž se stal manželem a otcem. V polovině minulého století napsal T. Parsons: „Mezi pracovními statusy příslušníků rodiny – není-li pouze jeden – je zdaleka nejdůležitější pracovní status manžela a otce, a to nejenom proto, že je zpravidla primárním zdrojem rodinného příjmu, ale také proto, že je nejdůležitější z jednotlivých bází statusu rodiny ve společnosti jako celku. Být hlavní živitelem rodiny je v naší společnosti v první řadě role normálního dospělého muže“ (Parsons, 1954, s. 191). V tomto pojetí není pro muže práce (zaměstnání) pouze zdrojem příjmu a ukazatelem statusu, jednou z genderových (sociálních) rolí, ale určujícím elementem genderové identity, existenciálním určením¹². Přijmeme-li předpoklad, že práce (zaměstnání) má pro muže tento multifunkční význam, pak ztráta zaměstnání není jen „rolovou ztrátou“ (Schneiderová, Špatenková, 2004). Ztráta zaměstnání, i přes její (možnou) reverzibilitu, tak pro muže může být jednou z vnějších příčin krize.

ŽENA NA TRHU PRÁCE – (NE)ZAMĚŠTNANÁ ŽENA

Žena se na trh práce dostává ve „stejném okamžiku“ jako muž, tj se vznikem moderní-industriální společnosti. S. K. Neumann v *Dějinnách ženy* (s odkazem na L. Braunovou) uvádí: „Kdo by chtěl vypsati dějiny proletářské práce ženské v 19. století, tomu bylo by zároveň psáti dějiny stroje. ... Stroj vybírá si nejlacinější pracovní sílu ztělesněnou v ženě ... Vynalezení nového stroje nebo nové použití hnací síly, dovoluje nahradit silného dělníka vyučeného necvičeným děvčetem“ (Neumann, 1999, s. 1018). Od samého počátku je postavení mužů a žen na pracovním trhu rozdílné a mnohdy přímo konfliktní. „Tam, kde dělnice poprvé překročily tovární bránu narazily na všeobecné opovržení, dokonce i na nejhrubší urážky. ... Muži se dívali na svoje spolupracovnice v práci s nenávisí a nedůvěrou a usilovali se jich zbavit. ... dělnice se uspokojily jen se mzdou zabezpečující jen právě každodenní chléb; ... Stávaly se z nich stávkokazi... Dávaly se vykořisťovat do nejkrajnější míry a snašely to jako osud, jen když mohly uspokojit na jeden den nejkřutější hlad svých dětí. Takto se nevyhnutelně stávaly tím, čím byly..., špinavými konkurentkami mužů“ (Braunová, 1902, s. 193 a 194). Nešlo jen o konflikty na trhu práce. Engels (1950) např. uvádí, že v případech, kdy muž nemůže najít práci a ženin výdělek se stal jediným zdrojem obživy rodiny, dochází k rozpadu mužovy osobnosti. Poukázal tak (v roce 1844!) na fakt, že zaměstnání (práce) mělo rozdílnou funkci při utváření identity (genderové identity) muže a ženy. Tento rozdíl je určující pro postavení ženy na trhu práce po celou dobu a přetrvává až do současnosti. V roce 1902 Braunová píše: „V hospodářském a sociálním životě není žena schopna takové organizovanosti jako muž. Práce je pro muže jediným povoláním. Žena je sice přinucena hnát se s ním o závod za výdělkem, ale přitom má ještě tolik povinností, ... Stala se dělnicí, ale zůstala hospodyní a matkou. ... každé mladé děvče očekává manželství jako něco, co naplní a vyžádá si celý její život. Mladá dělnice v tom není výjimkou: práce není pro ni životním povoláním, ale jen přechodnou stanicí k vlastnímu povolání – manželství“ (c. d., s. 370). O třicet let později uvádí Glos jako příčiny nízké odborové organizovanosti žen tyto argumenty: „...velké procento výdělečně činných žen je po práci v podniku vázáno ještě na práci v domácnosti. Tyto ženy nemají prostě času na schůze a práci v odborových organizacích. ... Další příčinou jest, že většina žen nepovažuje své výdělečné zaměstnání za povolání

¹² Podrobněji se problematikou vztahu mezi genderovou identitou a genderovými rolemi zabývám v článku *Gender jako zátěž* (Safarek 2006).

celoživotní, nýbrž za nepříjemné stádium přechodné...“ (Glos, 1937, s. 56). Obdobnou situaci zaznamenáváme v Československu i o dalších třicet let později (přestože v roce 1948 došlo k výrazné politické změně): „Sociologická literatura a dosavadní výzkumy poukazují na to, že angažovanost ženy v zaměstnání je zpravidla menší než angažovanost muže, neboť motivy, které ji vedou do zaměstnání jsou také jiné než u muže; daleko menší je tu snaha realizovat ve zvoleném povolání svou osobnost, své schopnosti, ... Je tedy možno usuzovat, že vztah k práci u žen se vytváří méně pod vlivem hodnot práce samé a více pod vlivem toho, jaké hodnoty zprostředkuje odměna za práci. Silněji než u mužů působí také pracovní podmínky, pracovní doba, vzdálenost od bydliště, stav podnikových sociálních zařízení, atd“ (Slejška, 1967, s. 25). A jak vypadá situace za dalších čtyřicet let, ve kterých se opět udála „výrazná politická změna“?

Dříve než se budeme zabývat možnými změnami nutno předeslat. Každý zaměstnanec/zaměstnankyně již nebuduje rozvinutou socialistickou společnost, ale prodává svou pracovní sílu, pracovní síla se stává zbožím, kapitálem.

Kromě již výše zmiňovaných studií reagujících na tuto kvalitativně (i kvantitativně) novou situaci, vznikla řada studií věnujících se přímo problematice žen na trhu práce – (ne)zaměstnaných žen (Čermáková, 1997; Křížková, 2002; Kuchařová, Zamykalová, 2000) Co z nich plyne? Ženy jsou rizikovou skupinou na trhu práce: „...nikoliv všechny, ale zejména ty, které ve svém aktuálním postavení spojují nízkou či neperspektivní kvalifikaci s plněním svých rodičovských povinností¹³“ (Kuchař, 2007, s. 143). Dle mého názoru však spojení vysoké a perspektivní kvalifikace s plněním rodičovských povinností je situací ne méně rizikovou, neb substituce takovéto pracovní síly na pracovním trhu je obtížnější než u typu uváděného Kuchařem. Nejrizikovější skupinou žen na trhu práce pak jsou ženy samoživitelky (Dudová, 2009). Tento fakt považuji za přirozený, neboť vazba „chleba↔práce↔zaměstnání“ má u těchto žen stejný význam jako u mužů.

ZÁVĚR

Porovnáme-li procesy zaměstnávání mužů a žen vidíme dvě rozdílné trajektorie. Pro muže byla (a mnohdy stále je) práce i ve formě zaměstnání, hlavní a rozhodující oblastí genderové identifikace, společenské (statusové) a osobnostní (sebe)realizace. Teprve „rozdrobením práce“ (Friedmann, 1970) postupně dochází k jejímu „odcizení“ a (sebe)realizační prostor, včetně genderové identity, se hledá mimo sféru práce-zaměstnání¹⁴. U žen nastoupilo toto odcizení okamžitě s jejich nástupem do zaměstnání. V parafrázi na slavnou knihu Simone de Beauvoir (1967) můžeme říci, že zaměstnání pro většinu žen bylo, a dle mého názoru stále je, až „tou druhou“ oblastí genderové identifikace, společenské (statusové) a osobnostní (sebe)realizace. Teprve od druhé poloviny 20. století nabývá zaměstnání žen statusový a sebe-realizační aspekt; ať už z důvodů emancipačních – emancipovaná žena musí být ekonomicky nezávislá, nebo ideologických – socialistická žena = pracující žena. Z těchto skutečností nám rezultuje závěr-hypotéza: Ztráta zaměstnání – nezaměstnanost je rozdílnou zátěží pro muže a pro ženy.

¹³ „Průzkum Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů provedený Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí potvrdil, že ve většině domácností stále platí tradiční rozdělení rolí, kdy se žena více věnuje rodině a dává jí přednost před prací, zatímco muž spíše než žena věnuje svou pozornost práci, a to případně i na úkor rodiny. Bohužel se ukázalo, že to platí téměř všeobecně, přestože se pracující ženy snaží svého partnera do činností týkajících se chodu domácnosti a rodiny zapojit o něco více než ženy nepracující.“ (Velišková, 2007, s.5)

¹⁴ Lepší odkazy ve vědě než mimo ni nenajdeme – viz např. filmy Kristián (ČSR, režie: Martin Frič, 1939) a Horečka sobotní noci (USA, režie: John Badham, 1977).

POUŽITÁ LITERATURA

- ARON, R. *Dix-huit leçons sur la société industrielle*. Paris : Gallimard, c1962.
- BEAUVOIR, S. *Druhé pohlaví*. 2. vyd. Praha : Orbis, 1967.
- BELL, D. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York : Harper Colophon Books, 1974.
- BECK, U. *Riziková společnost*. 1. vyd. Praha : SLON, 2004, 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- Bible*. 6. vyd. Praha : Česká biblická společnost, 1992. ISBN 80-900881-0-4.
- BOLELOUCKÝ, Z. Nezaměstnanost a zdraví. In: BUCHTOVÁ, B. *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. 1. vyd. Praha : GRADA Publishing, 2002, s. 129 – 159. ISBN 80-247-9006-8.
- BRAUNOVÁ, L. *Ženská otázka: její dějinný vývoj a její hospodářská stránka*. Praha : Samostatnost, 1902.
- BROŽOVÁ, D. *Společenské souvislosti trhu práce*. 1. vyd. Praha : SLON, 2003. ISBN 80-86429-16-4
- BUCHTOVÁ, B. *K psychologické dimenzi nezaměstnanosti*. Brno : Masarykova univerzita, 1992.
- BUCHTOVÁ, B. Vývoj a analýza psychologických výzkumů nezaměstnanosti. *Československá psychologie*, 1994, roč. XXXVIII, č. 2, s. 119 - 130.
- BUCHTOVÁ, B.(ed.) *Psychologické a medicínské aspekty nezaměstnanosti*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2425-9
- BUCHTOVÁ, B. a kol. *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. 1. vyd. Praha : GRADA Publishing, 2002. ISBN 80-247-9006-8
- CASTELLS, M. *The rise of the network society*. 2nd ed. Malden : Blackwell, 2000. ISBN 0-631-22140-9
- ČERMÁKOVÁ, M. Postavení žen na trhu práce. *Sociologický časopis*, 1997, roč. 33, č. 4, s. 389 - 404
- DUDOVÁ, R. Práce jako řešení? Strategie obživy osamělých matek v ČR. *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 4, s. 753 - 784.
- DUMAZEDIER, J. *Vers un civilisation du loisir?* Paris : Éditions du Seuil, 1962.
- ENGELS, B. *Podíl práce na polidštění opice*. Praha : Svoboda. 1949.
- ENGELS, F. *Postavení dělnické třídy v Anglii*. Praha : Svoboda, 1950.
- FASSMANN, M. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha : Soudy, 2007. ISBN 978-80-86846-21-7
- FILIPCOVÁ, B. *Člověk, práce, volný čas*. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1967.
- FISCHER, J. L. *Krise demokracie*. 1. vyd. (přetisk). Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0658-5
- FISCHER, J. L. *Případ Sokrates*. 2. vyd. Praha : Lidové noviny, 1994. ISBN 80-7106-110-7
- FOURASTIÉ, J. *40 000 hodin*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1969.
- FRIEDMANN, G. *Rozdrobená práce*. 1. vyd. Praha: Práce, 1970.
- FROMM, E. *Mít, nebo být?* 1. vyd. Praha : Aurora, 2001. ISBN 80-7299-036-5
- FROMM, E. *Umění být*. 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0225-9
- GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 1. vyd. Praha: SLON, 1998. ISBN 80-85850-62-1
- GLOS, B. *Práce a mzdy žen*. Praha : Sociální ústav ČSR, 1937.
- GORDON, L. A., KLOPOV, E. V. *Člověk po práci. Sociální problémy životního způsobu a mimopracovního času*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1975.
- HAYEK, F. A. *Osudová domýšlivost : omyly socialismu*. 1. vyd. Praha : SLON, 1995. ISBN 80-85850-5-2
- HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda : nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. 1. vyd. Praha : Academia, 1994. ISBN 80-200-0241-3

- HEERTJE, A., ALLEN, M., COHEN, H. *The black Economy*. London : Pan Books , 1982. ISBN 9780330267656
- HOLMES, T., RAHE, R. The Social Readjustment Rating Scale. *Journal of Psychosomatic Research*. 1967, vol.11, pp. 213 - 218.
- JAHODA, M., LAZARSELD, P. F., ZEISEL, H. *Die Arbeitslosen von Marienthal*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1975. ISBN 3-518-10769-0
- Katechismus katolické církve*. Praha : Zvon, 1995.
- KATRŇÁK, T., MAREŠ, P. Segmenty zaměstnaných a nezaměstnaných v České republice v letech 1998 až 2004. *Sociologický časopis*, 2007, roč. 43, č. 2, s. 281 - 303
- KELLER, J. *Dvanáct omylů sociologie*. 1. vyd. Praha: SLON, 1995. ISBN 80-85850-09-5
- KELLER, J. Postmoderní rekvie. *Právo-Salon*, 27. 8. 2009, s. 55.
- KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. 1. vyd. Praha : SLON, 2005. ISBN 80-86429- 41- 5
- KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*, 1. vyd. Praha, 1963.
- KOTÝNKOVÁ, M., NĚMEC, O. *Lidské zdroje na trhu práce*. 1. vyd. Praha : Professional Publishing, 2003. ISBN 80-86419-48-7
- KONOPÁSEK, Z. *Estetika sociálního státu. O krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení*. 1. vyd. Praha: G plus G, 1998. ISBN 80-86103-14-5
- KŘÍŽKOVÁ, A. Česká žena v práci a rodině posledního desetiletí. In: *Současná česká společnost 2002*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002.
- KŘÍŽKOVÁ, A., VOHLÍDALOVÁ, M. Rodiče na trhu práce: mezi prací a péčí. *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 1, s. 31 - 60.
- KUCHAŘ, P. *Trh práce. Sociologická analýza*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2007. ISBN 978-80246-1383-3
- KUCHAŘOVÁ, V., ZAMYKALOVÁ, L. *Rovnost příležitostí žen a mužů na trhu práce*. Praha: VÚPSV, 2000.
- Listina základních práv a svobod*. Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.
- MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 1. vyd. Praha : SLON, 1994. ISBN 80-901424-9-4
- MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha : SLON, 1999. ISBN 80-85850-61-3
- MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha : VÚPS, 2006. ISBN 80-87007-15-8
- MARX, K. *Kapitál : kritika politické ekonomie. Díl 3*. 1. vyd. Praha : NPL, 1956.
- MISES, L. *Antikapitalistická mentalita*. Praha : Občanský institut, 1994. ISBN 80-901659-0-7
- MISES, L. *Lidské jednání : pojednání o ekonomii*. 1. vyd. Praha : liberální institut, 2006. 80-86389-45-6
- MOŽNÝ, I. Nezaměstnanost v roce nula. In MOŽNÝ, I., MAREŠ, P. (ed.) *Nezaměstnanost – nizozemská zkušenost a československá realita*. Brno : Masarykova univerzita, 1991. s. 7 - 13. ISBN 80-210-0334-0
- MURRAY, CH. *Příliš mnoho dobra*. 1. vyd. Praha : SLON, 1998. ISBN 80-85850-55-9
- MUSIL, L. (ed.). *Vývoj sociálního státu v Evropě*. 1. vyd. Brno : Doplněk, 1996. ISBN 80-85765-62-4
- NEUMANN, S. K. *Dějiny ženy*. 1. vyd. Praha : Otakar II., 1999. ISBN 80-86355-03-9
- PARSONS, T. The Kinship System of the Contemporary United States. *Essays in Sociological Theory*. New York : Free Press 1954. pp. 190 – 191. (cit dle Thompson 2001, s. 102.)
- PAULÍK, K. *Determinace lidského zvládnání zátěže*. in. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis. Ostrava: FF OU, 2006. s. 5 – 28. ISBN 80-7368-174-9
- PETRUSEK, M. *Společnosti pozdní doby*. 1. vyd. Praha : SLON, 2006. ISBN 80-86429-63-6.
- POŠTA, V. *NAIRU a přirozená míra nezaměstnanosti*. Výzkumná studie č.1/2008. Praha : Ministerstvo financí ČR, 2008.

- SAFOREK, P. Gender jako zátěž. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis*. Ostrava : FF OU, 2006. s. 29 - 36. ISBN 80-7368-174-9
- SCHNEIDER, F. Shadow Economies and Corruption All Over the World: What Do We Really Know? IZA DP No. 2315. september, 2006. cit. z url: <http://ftp.iza.org/dp2315.pdf>.
- SCHNEIDEROVÁ, A., ŠPATENKOVÁ, N. Rolová ztráta. In. ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krizová intervence pro praxi*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2004a. s.85 – 102. ISBN 80-247-0586-9
- SIROVÁTKA, T. *Marginalizace na pracovním trhu. Příčiny diskvalifikace a selhávání pracovní síly*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1997..ISBN 80-210-1716-3
- SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P. Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí. *Sociologický časopis*, 2006, roč. 42, č. 4, s. 627 - 655.
- SLEJŠKA, D. a kol. *Závod a člověk*. Praha : Sociologický ústav ČSAV, 1967.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 3. oprav. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1080-7
- ŠPATENKOVÁ, N. et al. *Krize. Psychologický a sociologický fenomén*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0888-4
- ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krizová intervence pro praxi*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2004a. ISBN 80-247-0586-9
- ŠIMEK, D. *Otevřená práce*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství UP, 1996. ISBN 80-7067-623-X
- ŠIMEK, D. Práce jinak? Poznámky k sociálním souvislostem práce. *Sociologický časopis*, 1995, roč. 31, č. 3, s. 291- 304.
- THOMPSON, K. *Klíčové citace v sociologii. Hlavní myslitelé, pojmy a témata*. 1. vyd. Brno : Barrister a Principal, 2001. ISBN 80-85947-68-4
- VELÍŠKOVÁ, H. *Rovné šance jako konkurenční výhoda*. Příručka pro personalisty a liniové manažery zodpovědné za řízení a rozvoj lidských zdrojů. Praha : ČSRLZ a Gender Studies, o.p.s., 2007. ISBN: 978-80-86520-19-3
- WEBER, M. Protestantská etika a duch kapitalismu. In. WEBER, M. *Metodologie, sociologie, politika*. 1. vyd. Praha : Oikomenth, 1998. s.185 – 245. ISBN 80-86005-48-8
- ZAHRADNÍČEK, T. A hlavně nepracuj! *Mladá fronta DNES*, 19. 8. 2009. s. A8.
- Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti.
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.